

طراحی مدل بومی سرمایه اجتماعی برای پیشگیری از جرائم سایبری

چکیده

زمینه و هدف: به موازات پیدایش و گسترش فناوری‌های نوین در زندگی روزمره، جوامع شاهد ظهور نسل جدیدی از جرائم، بزه‌کاران و بزه‌دیدگان هستند و در این راستا تأمین امنیت شهروندان با ارتقای سرمایه اجتماعی از اهمیت بسزایی برخوردار است. هدف در این پژوهش، طراحی مدل بومی سرمایه اجتماعی برای پیشگیری از جرائم سایبری است.

روش: این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ روش، توصیفی و از نظر نوع مطالعه، کیفی مبتنی بر گزیندگی تئوری است. جامعه آماری تحقیق شامل نخبگان حوزه آسیب‌شناسی فضای سایبری می‌باشد که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و ضمن اشباع نظری، ۴۴ نفر از متخصصان و بزه‌کاران سایبری انتخاب شد. از مصاحبه نیمه‌ساخت یافته به‌عنوان ابزار گردآوری داده‌ها استفاده شده و برای رسیدن به پایایی از اعتبار محتوا و از دیدگاه‌های متخصصان و استادان و برای روایی از مقایسه‌های تحلیلی استفاده شده است. در این پژوهش، داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تجزیه و تحلیل می‌شود.

یافته‌ها: در این پژوهش، شش مؤلفه به‌عنوان شرایط علی، سه مؤلفه به‌عنوان بستر ساز زمینه‌ای، سه مؤلفه به‌عنوان شرایط مداخله‌گر، سه مؤلفه به‌عنوان پیامد، ۹ مؤلفه به‌عنوان استراتژی شناسایی و بررسی شد. در نهایت، تدابیر خانواده‌محور، ایجاد نشاط ملی و رضایتمندی، شفافیت در عملکرد کارگزاران، درونی کردن باورهای دینی و... به‌عنوان سرمایه اجتماعی بومی مطرح می‌شود.

نتیجه‌گیری: نهادینه‌سازی اخلاق سایبری با تأکید بر تقویت سرمایه اجتماعی در قبال تحولات ساختاری آن به‌واسطه الگوی ایرانی - اسلامی بسیار مهم و ضروری است.

کلیدواژه‌ها: جرائم سایبری، سرمایه اجتماعی، فضای مجازی، فناوری نوین.

دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۲۸

پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۴

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

صص: ۱۱۵-۱۴۸

شناسه دیجیتال (DOR):

DOR: [20.1001.1.20086024.1400.13.2.5.1](https://doi.org/10.1001.1.20086024.1400.13.2.5.1)

بیاض کریمزاده

دانشجوی دکتری تخصصی حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی مراغه، مراغه، ایران. رایانامه: karimzadeh52@gmail.com

بابک پورقهرمانی

دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مراغه، مراغه، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: pourghahramani@iau-maragheh.ac.ir

جمال بیگی

دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی مراغه، مراغه، ایران. رایانامه: jamal.beigi@yahoo.com

این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان «طراحی مدل بومی سرمایه اجتماعی برای پیشگیری از بزهکاری سایبری» در رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه در سال ۱۴۰۰ است

اجتماعی شدن مجازی و زیست مجازی، ارزش‌ها و هنجارهای قانونی و اجتماعی را در نظر جوانان و نوجوانان کم‌رنگ کرد و این گروه در فرهنگ خود به بزهکاری به‌مثابه توانایی، زرنگی و تسلط می‌نگرد (حاجی ده‌آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸، ص ۴۲). افزایش روزافزون آمار جرائم سایبری در ایران، وضعیت نگران‌کننده‌ای را نشان می‌دهد، به‌طوری‌که برابر اعلام رئیس پلیس فتای نیروی انتظامی، برداشته‌های غیرمجاز از حساب بانکی افراد در سال ۹۶ نسبت به سال ۹۵، ۶۱/۵ درصد، مزاحمت‌های اینترنتی، ۶۰ درصد، کلاهبرداری رایانه‌ای بیش از ۵۵ درصد، هتک حیثیت و نشر اکاذیب بیش از ۳۱ درصد، انتشار فیلم‌های خصوصی و خانوادگی بیش از ۲۲ درصد افزایش داشته است (توکلی، مرتضوی و کشاورز ترک، ۱۳۹۹، ص ۱۳۷).

جرائم سایبری، دامنه‌ اثرگذاری گسترده‌تری نسبت به فضای شکل‌گیری خود دارند (عاملی و حسنی، ۱۳۹۱، ص ۴). توسعه پدیده جهانی فناوری اطلاعات و ارتباطات، تحول عظیمی در ابعاد مختلف حیات بشری ایجاد کرده است (نوریس، لینکولن و ویلسون^۱، ۲۰۰۵، ص ۱۷۲). امروزه فضای سایبری امکاناتی را در اختیار افراد قرار داده که تمیز مجرمان از هم را مشکل، انجام جرم به سهولت، قربانی شدن به راحتی صورت می‌گیرد (محمدی برزگر، ۱۳۹۹، ص ۱۴۲). فضای مجازی با مزایای بی‌شمار خود، دارای ویژگی‌های خاصی از قبیل وابسته نبودن به زمان و مکان، تحصیل هویت‌های گوناگون، گمنامی و... می‌باشد که همین امر موجب بروز جرائم در فضای سایبری شده است (توکلی، ۱۳۹۹، ص ۱۳۰). از طرف دیگر، دگرگونی نهاد و ساختار خانواده به‌عنوان پیامد مدرنیته در غرب، طی دهه‌های اخیر، کانون توجه بسیاری از نظریه‌پردازان قرار گرفته است (اسلام زاده و فکریان آرانسی، ۱۳۹۶، ص ۹). پیشرفت‌های فناورانه حتی امکان انتقال حس بویایی و لامسه را نیز امکان‌پذیر ساخته است (عاملی و حاجی جعفری، ۱۳۹۱، ص ۹۹). فضای سایبری به‌عنوان

محیطی بی‌قاعده، نامحدود، کنترل‌نشده و قابل دسترسی، به لحاظ تئوری برای همه توصیف شده است (هیک، هالپین، هوسکینز^۱، ۲۰۱۶، ص ۱۲۳).

سرمایه اجتماعی را می‌توان به‌عنوان ابزاری اساسی نام برد که قابلیت و کارایی بالایی در تبیین پدیده‌های اجتماعی دارد. فقدان سرمایه اجتماعی در مقیاس فردی، بستری برای ورود به عرصه ناهنجاری‌های اجتماعی و جرم می‌گردد. سرمایه اجتماعی به‌منزله چسبی است که انسجام جوامع را تضمین می‌کند. در حال حاضر، جامعه ایران از یک طرف از زمینه‌های توانایی‌بخش همچون سرمایه اجتماعی برای تغییر مؤلفه‌های نامطلوب برخوردار است و از طرف دیگر با کژی‌ها و بدقوارگی‌های جدی روبه‌رو است. یکی از این کژی‌ها روند رو به رشد «جرائم سایبری» است؛ که توجه هر علاقه‌مند به سرنوشت ایران را به خود معطوف می‌کند. در سیاست جنایی ایران، نبود برنامه جامع پیشگیری از جرم، استفاده مطلوب از بستر مشارکت جامعه مدنی در این زمینه را تحت‌الشعاع قرار داده است (پورقهرمانی، ۱۳۹۵، ص ۱۹۰). بالا بودن نرخ تکرار جرم، گواه معتبری بر ناکارآمدی الگوی کیفری است. شاید علت اصلی ناکارآمدی الگوی کیفری، تعمیم یک پاسخ برای همه جرائم و از پیش تعیین‌یافتگی پاسخ‌ها بدون توجه به درد بزه‌کار و بزه‌دیده باشد (حاجی ده‌آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸، صص ۵۳-۵۴). بنابراین محقق در این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که مدل بومی سرمایه اجتماعی برای پیشگیری از جرائم سایبری چگونه است؟

پیشینه و مبانی نظری

قنبریان برزیان و زهرانی (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی تأثیر فضای مجازی بر سبک‌های فراغتی دانشجویان دختر (مطالعه موردی: دانشجویان دختر دانشگاه اصفهان)» که جامعه آماری آن شامل ۳۸۴ نفر از دانشجویان دختر دانشگاه اصفهان و روش پژوهش کمی با تکنیک پیمایشی بود، به این نتیجه رسیدند که دانشجویانی که بیشترین استفاده و حضور در

1- Hick, Halpin & Hoskins

فضای مجازی و شبکه های اجتماعی را دارند، گرایش بیشتری به سبک فراغت «مدگرا و مدرن» دارند و دانشجویانی که کمترین استفاده و حضور در فضای مجازی و شبکه های اجتماعی را دارند، گرایش بیشتری به سبک فراغتی «روزانه و معمول» دارند. پس نوع استفاده از فضای مجازی می تواند علائق، ذائقه ها و نوع سبک فراغت را دگرگون کند. محمدی برزگر (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «موانع و راهکارهای پیشگیری انتظامی از جرائم هرزه نگاری در فضای سایبر» که جامعه آماری آن شامل ۲۰ نفر از مدیران و خبرنگاران حوزه فضای سایبر و روش پژوهش به صورت کیفی بود، به این نتیجه رسیدند که موانع پیشگیری انتظامی از جرائم هرزه نگاری در فضای سایبر دارای موانع سلبی می باشد که این موانع از چهار مضمون، چالش قضایی، قانونی، اجرایی، منابع و امکانات تشکیل شده است و با فراهم شدن بسترهای قانونی، قضایی و رفع موانع اجرایی امکان موفقیت پلیس زیاد خواهد شد. توکلی، مرتضوی و کشاورز ترک، (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «تعیین عوامل راهبردی مؤثر بر پیشگیری از جرائم سایبری با رویکرد دلفی» که جامعه آماری آن شامل ۱۵ نفر از خبرنگاران پلیس فتا ناجا و روش پژوهش توصیفی - پیمایشی بود، به این نتیجه رسیدند که فرهنگ سازی و تولید رسانه ای، آگاه سازی خانواده ها، استفاده از ابزارهای امنیتی توسط کاربران، در اختیار گذاشتن نیروهای متخصص و آموزش دیده از جمله عوامل مؤثر و نقش آفرین در پیشگیری از جرائم سایبری می باشند که بایستی در طراحی و انتخاب برنامه های راهبردی مناسب مورد توجه ویژه قرار گیرند. میرخلیلی و حیدری (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «تحلیل و بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و کاهش بزهکاری (مورد مطالعه: دانش آموزان دو منطقه اصفهان)» که جامعه آماری آن شامل ۳۸۴ نفر از دانش آموزان پسر ۱۹ تا ۲۵ سال مناطق ۶ و ۷ شهر اصفهان و روش پژوهش توصیفی - پیمایشی بود، به این نتیجه رسیدند که وجود سرمایه اجتماعی بالا موجب به وجود آمدن هنجارهای رفتاری مبتنی بر همکاری و همیاری می شود و احتمال بروز رفتارهای مجرمانه میان جوانانی که پدرانی در سطوح شغلی بالا دارند، بیشتر است. این وضعیت بدین دلیل است که در این طبقات، افراد امکانات بیشتری برای ارتکاب

جرم و بروز رفتارهای مجرمانه نسبت به دیگر طبقات در اختیار دارند. ناصر پیرسرانی و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان «رابطه سرمایه اجتماعی با پیشگیری رشدمدار و جامعه‌مدار از جرم (مطالعه موردی شهرستان ملارد)» که جامعه آماری آن شامل ۳۸۲ نفر از شهروندان شهر ملارد در بازه زمانی ۹۴ تا سال ۹۵ و روش پژوهش توصیفی - پیمایشی بود، به این نتیجه رسیدند که سرمایه اجتماعی و پیشگیری رشدمدار و جامعه‌مدار از جرم، یک رابطه دوطرفه را القا می‌کند و سرمایه اجتماعی، مشارکت و رفاه اجتماعی مؤلفه‌هایی هستند که هرچه در جامعه صبغه بیشتری داشته باشد، به همان اندازه می‌توان رهیافت‌های پیشگیرانه مطلوب‌تری اجرا کرد و وجود سرمایه اجتماعی موجب ایجاد هنجارهای رفتاری مبتنی بر تشریک‌مساعی می‌شود. احمدی و شمسی (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرائم جوانان (مطالعه موردی: زندان مرکزی سنندج)» که جامعه آماری آن شامل ۱۹۶ نفر از زندانیان ۱۸ تا ۳۹ ساله و روش مطالعه پیمایشی بود، به این نتیجه رسیدند که عدم شکل‌گیری کامل شاخص‌های سرمایه اجتماعی جدید در زندگی جوانان از جمله شبکه‌های مدنی، مشارکت اجتماعی، هنجارهای همیاری، اعتماد اجتماعی عام، تبادل نظر با همالان، شبکه‌های دوستی در شهر سنندج بر میزان ارتکاب به جرم در بین جوانان تأثیر دارد.

سیرولا، کوئوولا، هاگفورس، زیچ، جین پاک و اوکسانن^۱ (۲۰۲۰) در تحقیقی با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرائم جوانان» که جامعه آماری آن، جوانان ۱۵ تا ۲۵ ساله در ایالات متحده (N=1212)، کره جنوبی (N=1192)، اسپانیا (N=1212) و فنلاند (N=1200) بودند و دو بُعد رفتار آنلاین را اندازه‌گیری کرد، به این نتیجه رسیدند که رسانه‌های اجتماعی تمایل دارند تا کاربران را در اطراف کلیک‌های اجتماعی متشکل از افراد مشابه و هویت مشترک جمع کنند. این فرایند گروهی آنلاین می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر رفتار کاربر و هویت اجتماعی وی داشته باشند. در

1- Sirola, Savolainen, Hagfors, Jn Paek & Oksanen

کانادا، هاپر^۱ (۲۰۱۱) در تحقیقی با عنوان «رابطه میان سرمایه اجتماعی درون گروهی و برون گروهی با سرمایه ارتباطی» نشان داد، نباید تصور کرد همه اشکال سرمایه اجتماعی برای کل جامعه مفید است، زیرا تبهکار با سرمایه اجتماعی درون گروهی قوی موجب تضعیف سرمایه اجتماعی کل کشور و تخریب و ایجاد مشکلات فراوانی برای جامعه بزرگتر خواهند شد. از طرف دیگر سرمایه اجتماعی درون گروهی با کشیدن خط قرمزی بین خودی‌ها و دیگران، مانعی در دستیابی جامعه به آزادی، حتی عدالت اجتماعی است. کندی و کلریسی^۲ (۲۰۰۰) در تحقیقی با عنوان «رابطه بین جرم و سرمایه اجتماعی» نشان داد که کمبود اعتماد اجتماعی (با ضریب ۰/۸۳) و میزان عضویت گروهی (با ضریب ۰/۴۹) با میزان جرم خشونت‌آمیز ارتباط دارد. در ایالات متحده آمریکا، مور و ریکر^۳ (۲۰۱۳) در تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر میزان و نوع جرم» نشان دادند که افزایش سرمایه اجتماعی بر میزان جرائم کاسته می‌شود و همچنین افزایش سرمایه اجتماعی بر نوع جرائم نیز تأثیرگذار می‌باشد. پژوهش‌های نزدیک به موضوع نشان می‌دهد، سرمایه اجتماعی به‌نوعی با جرم همبستگی معکوس دارد و آنچه این تحقیق را متمایز می‌کند این است که موضوع سرمایه اجتماعی را به‌طور خاص در جرائم فضای سایبری بررسی می‌کند و بدین ترتیب جرائم سایبری را با تأکید بر سرمایه اجتماعی مورد مطالعه میدانی قرار می‌دهد.

ماهیت جرم در فضای سایبری

شری ترکل^۴ (۱۹۹۵) بر این باور است که در فضای مجازی، فرد اجازه رهایی از خود واقعی و نمایش خود مطلوبش را می‌دهد. پیتتر کلاکس^۵ (۲۰۰۷) در شکل‌گیری اجتماعات مجازی، انگیزه‌ها را شامل، واکنش‌های پیش‌بینی‌شده، شناخت افزایش یافته و احساسی از تأثیر، توصیف کرده است (شعاع کاظمی و

1- Hoper

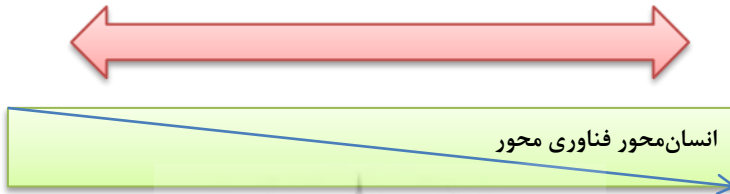
2- Kendi & Kelrici

3- Mor & Rik

4- Sherry & Turkle

5- Pitter Klux

مؤمنی جاوید، ۱۳۹۳، ص ۸۰). از نظر گوردن و فورد^۱ (۲۰۱۵) جرائم سایبری نوع اول: یک رویداد فردی و مجزا به شمار می‌روند و اغلب توسط ورود بدافزارها به رایانه قربانی تسهیل می‌شود و ممکن است زمینه این رخداد توسط خود قربانی فراهم شود. نوع دوم: با برنامه‌هایی که زیرمجموعه بدافزارها قرار نمی‌گیرند، تسهیل می‌شوند (جهرمی، ۱۳۹۷، ص ۶۱). جرائم سایبری طیفی را شامل می‌شود که یک سمت آن متکی بر فناوری و سوی دیگر این طیف، متکی بر روابط بین فردی.

شکل ۱. طیف جرائم سایبری از انسان محور تا فناوری محور

بر اساس نظریه هالدر و جیشانکار^۲ (۲۰۱۱) جرائم سایبری، آسیب زدن بر جسم، روان و شهرت قربانی با استفاده از ارتباطات مدرن و به صورت مستقیم یا غیرمستقیم و با انگیزه جنایی است (پاکزاد، ۱۳۹۰، ص ۱۱۰) و اشخاصی که گرایش‌های مجرمانه خود را در فضای حقیقی مهار کرده‌اند، تمایل به ارتکاب جرم یا بزه‌هایی در فضای سایبری دارند؛ بنابراین بر اساس نظر جاناتان، نیک و جورج^۳ (۲۰۰۹) جامعه اطلاعاتی^۴ که امروز در آن زندگی می‌کنیم، خطرات ناخواسته‌ای مانند سرقت اموال، پولشویی، تروریسم و مواردی از این دست را دارد (جک و این^۵، ۲۰۱۶، ص ۴۷) که عمدتاً مجازی، نامرئی و به احتمال زیاد غیرقابل برگشت است.

- 1- Gorden & Ford
- 2- Halder & Jaishankar
- 3- Jonathan, Nick & George
- 4- Information Society
- 5- Jack & Ene

پیشگیری از جرائم سایبری

از نظر مرتن^۱ (۱۹۳۸) سه منشأ کلی باعث انحراف می‌شود: شکست در دستیابی به اهداف بالارزش، حذف وقایع بالارزش و تجربه وقایع منفی (ممتاز، ۱۳۸۱، ص ۷۰). کلارک^۲ (۱۹۹۷) پیشگیری را تدابیری برای کاهش فرصت‌های مجرمانه از جمله مدیریت، طراحی و دستکاری در محیط، به صورت نظام‌مند و دائمی می‌داند (انگو و ری‌موند^۳، ۲۰۱۱، ص ۷۷۶). بنابراین بر اساس نظریه کنترل اجتماعی هیرشی^۴ (۱۹۶۹) مشارکت در نقش‌ها و فعالیت‌های اجتماعی که نتایج ارزشی برای آینده دارد و همچنین اعتقاد به ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای فرهنگی که از اجزای وابستگی به جامعه به‌شمار می‌رود (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳، ص ۶۰) در پیشگیری از جرم مؤثر است. کوهن و فلسن^۵ (۱۹۸۰) در نظریه فعالیت روزمره بر این باورند، تحقق یک جرم، مستلزم وجود یک بزه‌کار با انگیزه، یک بزه‌دیده با هدف مناسب و عدم حضور یک محافظ کارآمد است (ملک‌محمدی، ۱۳۸۶، ص ۲۴۳). همچنین بر اساس نظریه شیوه زندگی گاتفردستون و هیندلانگ^۶ (۱۹۷۸) برخی سبک‌های پرمخاطره، افراد را در تماس بیشتر با بزه‌کاران و بزه‌کاران را به ارتکاب جرم علیه افراد ترغیب می‌کند (حاجی ده‌آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸، ص ۴۷). در نتیجه محیط سایبری تنها زمانی بهبود خواهد یافت که نگرش فرصت‌طلبانه را نگرش منفی تلقی کرده و آن را تصحیح کنیم. بک^۷ (۱۹۸۶) در «نظریه جامعه خطر» معتقد است در جوامع ماقبل مدرن، انسجام بر پایه نیاز بود، انسجام دنیای معاصر بر پایه نگرانی است؛ بنابراین، قوه محرکه جامعه طبقاتی و صنعتی در این شعار خلاصه می‌شد که «گرسنه‌ام»، اما شعار جامعه جدید این است که «می‌ترسم یا نگرانم». سواد رسانه‌ای ابزاری برای دریافت اطلاعات از رسانه‌ها و

1- Merton

2- kelark

3- Ngo & Reymond

4- Hirschi

5- Kuhn & Felson

6- Gatterdston & Hindelang

7- Bek

تفسیر آن به‌طور انتقادی است (شفیعی، ۱۳۹۹، ص ۵۷). در نتیجه با تمسک به سواد رسانه‌ای و آشنایی با زوایای پنهان و آشکار فعالیت‌های آن، می‌توان خود، خانواده و فرزندان را از قربانی شدن در برابر بزهکاری یا ارتکاب بزهکاری‌های سایبری مصون و محفوظ نگاه داشت.

سرمایه اجتماعی

از نظر بوردیو^۱ (۱۹۸۹) سه منبع عمده سرمایه اجتماعی عبارت است از: پرورش خانوادگی، آموزش رسمی و فرهنگ شغلی (امیراحمدی، نوابخش و زنجانی، ۱۳۹۵، ص ۱۲۶). بوردیو تصدیق می‌کند که اشکال اولیه سازمان اجتماعی در کشورهای غربی فرو ریخته است؛ برای مثال خانواده‌ها نقش کنترل جمعی خود را به نهادهای جدید داده است. کلمن^۲ (۱۹۹۴) سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از منابع می‌داند که در روابط خانواده و در سازمان اجتماعی محلی وجود دارند (فیلد، ۱۳۹۲، صص ۴۵ - ۴۶). مفهوم سرمایه اجتماعی برای کلمن، وسیله‌ای برای تبیین نحوه همکاری و تعاون افراد با یکدیگر بود. نمونه‌ای از این مطلب که تا حد زیادی مورد تأیید نظریه‌پردازان انتخاب منطقی است از نظریه بازی^۳ استخراج می‌شود. ویژگی‌هایی چون دولت با دایره وسیع تصدی‌گری، ساختار تمرکزگرایی، شفافیت و سلامت اداری ناکافی، چالش‌های جدی برای توسعه سرمایه اجتماعی در کشور به‌شمار می‌رود (پاک‌سرشت، ۱۳۹۴، ص ۱۱۲). شفافیت در عملکرد ساختار حاکمیت و عملکرد کارگزاران و شناسایی نظام آزادی اطلاعات پیش شرط اعتماد سازمانی محسوب می‌شود (ساریخانی، ۱۳۹۲، ص ۹۲). فرهنگ بی‌اعتمادی نوعاً کژکارکردی است، مانع از همکاری می‌شود و معاشرت را نابود می‌کند و در صورت تشدید، موجب وقوع بزهکاری‌های سایبری از قبیل نشر اکاذیب سایبری، جرائم علیه امنیت ملی و ... خواهد شد.

1- Bourdieu
2- Kolman
3- Game Theory

جمع‌بندی رویکردهای نظری

همان‌طوری که ملاحظه می‌شود، برخی از اندیشمندان معتقدند، فضای سایبری چالش‌های جدیدی را پدید آورده است، اما مکانیسم‌های زیرین بزهکاری سایبری همانند جهان واقعی است. این دسته از محققان بزهکاری‌های نوظهور را با استفاده از نظریه‌های سنتی تبیین کرده‌اند و در این میان، نظریه کنترل اجتماعی و نظریه شیوه زندگی، بیشترین سهم را داشته‌اند. اما برخی دیگر نیز به تدوین نظریه‌های جدید یا بازنویسی نظریه‌های قدیمی اعتقاد دارند، چراکه تصور می‌کنند، بزهکاری سایبری نوع جدیدی از بزهکاری است. در جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که هیچ کدام از این نظریه‌ها به‌تنهایی برای تبیین بزهکاری سایبری کافی نیست، زیرا بزهکاری سایبری، پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی است و برای تبیین آن در هر جامعه‌ای لازم است ابعاد فردی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تکنیکی را در نظر گرفت و سرمایه اجتماعی بومی در این عرصه بسیار مؤثر و تقویت و ارتقای آن ضرورت دارد.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ روش، توصیفی و از نظر نوع مطالعه، کیفی مبتنی بر گرند تئوری است. جامعه آماری تحقیق شامل نخبگان حوزه آسیب‌شناسی فضای سایبری و بزهکاران فضای سایبری است که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و ضمن اشباع نظری، ۴۴ نفر از متخصصان و بزهکاران سایبری انتخاب شد. از این تعداد، ۳۴ نفر از خبرگان، کارشناسان سازمان‌های دولتی اعم از صداوسیما، پلیس فتا، سازمان زندان‌ها، قضات و ... هستند که در رشته‌های مختلف از قبیل جامعه‌شناسی فرهنگی، ارتباطات، روان‌شناسی اجتماعی، حقوق جزا و جرم‌شناسی فعالیت دارند و ۱۰ نفر از زندانیان با جرائم مختلف سایبری که به حبس محکوم شده‌اند، مصاحبه شده است. از مصاحبه نیمه‌ساخت یافته به‌عنوان ابزار گردآوری داده‌ها و برای رسیدن به پایایی از اعتبار محتوا و از دیدگاه‌های متخصصان و استادان و برای روایی از مقایسه‌های تحلیلی استفاده شده است. در این پژوهش، داده‌ها در سه مرحله

کدگذاری باز، محوری و انتخابی تجزیه و تحلیل شده و کدگذاری محوری طبق الگوی پارادایمی، مقوله‌های مرتبط با شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها، شناسایی و درنهایت پیامدها دسته‌بندی می‌شود (استراوس و کربین، ۱۳۹۲، ص ۱۱۸؛ والسیتد و رذالت^۱، ۲۰۱۹، صص ۸۸-۸۹). همچنین ضمن مراجعه به اسناد و منابع کتابخانه‌ای به هم‌خوانی سرمایه اجتماعی و نقش آفرینی آن در جرائم سایبری پرداخته شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

با لحاظ معیار و ملاک اشباع نظری برای مصاحبه‌های پژوهش، در مجموع با ۴۴ نفر از خبرگان و کارشناسان و همچنین زندانیان جرائم سایبری (۳۴ نفر خبره و ۱۰ نفر زندانی) تا رسیدن به اشباع نظری مصاحبه انجام شد که وضعیت جمعیت‌شناختی آنان به شرح جدول زیر است:

جدول ۱. وضعیت متغیرهای جمعیت‌شناختی خبرگان

متغیر	گزینه	در صد فراوانی
جنسیت	زن	۵۰ درصد
	مرد	۵۰ درصد
وضعیت تحصیلات	فوق لیسانس	۱۴/۷ درصد
	دکتر	۸۵/۳ درصد
سن	۳۵-۵۵	۷۶/۶۱ درصد
	بالاتر از ۵۵	۲۳/۳۹ درصد
وضعیت تأهل	مجرد	۵/۸۸ درصد
	متاهل	۹۴/۱۲ درصد
تعداد فرزندان	۰	۲/۹۴ درصد
	۱	۴۱/۱۷ درصد
	۲	۴۷/۰۵ درصد
	بیشتر از ۲	۸/۸۲ درصد
وضعیت اشتغال	عضو هیئت علمی دانشگاه	۷۳ درصد
	کارشناس مشاغل دولتی	۱۷/۶۴ درصد
	مدیر سازمانی	۸/۸۲ درصد

جدول ۲. وضعیت متغیرهای جمعیت‌شناختی بزهکاران سایبری

متغیر گزینه فراوانی درصد			
جنسیت	زن	۲	۲۰ درصد
	مرد	۸	۸۰ درصد
وضعیت تحصیلات	زیر دیپلم	۴	۴۰ درصد
	فوق‌دیپلم	۰	۰ درصد
	لیسانس	۵	۵۰ درصد
	فوق‌لیسانس	۱	۱۰ درصد
سن	دکتر	۰	۰ درصد
	۱۹-۲۸	۴	۴۰ درصد
	۲۹-۳۸	۳	۳۰ درصد
	۳۹-۴۹	۲	۲۰ درصد
وضعیت تأهل	۴۹-۶۰	۱	۱۰ درصد
	مجرد	۳	۳۰ درصد
تعداد فرزندان	متأهل	۷	۷۰ درصد
	۰	۳	۳۰ درصد
	۱	۶	۶۰ درصد
	۲	۱	۱۰ درصد
وضعیت اشتغال	بیشتر از ۲	۰	۰ درصد
	بیکار	۴	۵۰ درصد
	دولتی	۱	۱۰ درصد
	غیردولتی و خصوصی	۳	۴۰ درصد
	بازنشسته	۲	۲۰ درصد

یافته‌های استنباطی

کاهش یا دست‌کم کنترل رقم بزهکاری و بزه‌دیدگی در این فضا، در گرو علت‌شناسی بزه‌دیدگی و بزهکاری این دسته از کاربران است. در این پژوهش شناسایی علل، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، پیامدهای وقوع بزهکاری سایبری و در نهایت استراتژی برای پیشگیری از بزهکاری سایبری با رویکرد سرمایه اجتماعی مدنظر است. ۱- عوامل فردی: اختلالات شخصیتی در واقع شیوه‌های ناصحیح و نامناسبی برای حل مسئله و کنار آمدن با فشار روانی است که اغلب در اوایل نوجوانی بروز می‌دهند و در سراسر بزرگسالی ادامه می‌یابند.

برخی عوامل فردی از جمله سن، جنس، قدرت، ژنتیک، عوامل روانی از قبیل ترس، خودپسندی، نفرت، عوامل محیطی از جمله خانواده نابسامان، طلاق، بیکاری، کمبود محبت در بروز انحرافات اجتماعی نقش دارند (ارجمند سیاهپوش و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۵۲). یکی از روان‌شناسان اجتماعی معتقد است:

«به نظر من عوامل فردی مثل سن، جنس و سطح تحصیلات و اطلاعات فرد در انجام بزهکاری سایبری بسیار نقش دارند؛ مثلاً پسران بیشتر از دخترها. در بزهکاری سایبری افراد بی‌سواد نمی‌توانند به‌اندازه افراد باسواد بزهکاری سایبری بکنند.»

در همین زمینه یکی از بزهکاران سایبری به نام جواد متولد ۱۳۷۲، دارای مدرک تحصیلی لیسانس مدیریت دولتی که تصاویر خصوصی شاکی را در تلگرام و اینستاگرام انتشار داده است، می‌گوید:

«شاکی، دوست‌دختر من بوده. بعد از چند سال دوستی قرار بوده با من ازدواج نماید ولی ایشون با کمال بی‌مهری با شخص دیگری ازدواج کرده و وقتی این موضوع را شنیدم، عکس‌هایی که با ایشون داشتم به نامزدش فرستادم...».

به اعتقاد کوهن در خرده‌فرهنگ بزهکار، ارتکاب اعمال بزهکارانه موفقیت محسوب می‌شود و کسانی که در این زمینه موفق‌تر باشند یا شجاعت بیشتری نشان دهند، منزلت بیشتری به‌دست می‌آورند. کوهن مفهوم ناکامی منزلتی را فشاری تلقی می‌کند که نظام اجتماعی به فرد وارد می‌سازد و او را به‌سوی بزهکاری سوق می‌دهد (ممتاز، ۱۳۸۵، ص ۱۰۱). یکی از قضات می‌گوید:

«بعضی وقت‌ها هم خودنمایی و جلب‌توجه دیگران و بالا بردن جایگاه و منزلت خود در جامعه نقش اساسی در کشیده شدن افراد به بزهکاری سایبری دارد.»

۲- عوامل خانوادگی: تحلیل مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان حاکی از این است که مهم‌ترین علل بزهکاری فضای سایبری عبارت‌اند از: جامعه‌پذیری

ناقص فرزندان، فرسایش سرمایه اجتماعی خانوادگی، خانواده‌های ناامن. یکی از استادان دانشگاه در رشته روان‌شناسی تربیتی معتقد است:

«اگر فرزندان به‌درستی تربیت نشوند و والدین نظارت خوبی روی آن‌ها نداشته باشند، کشیده شدن آن‌ها به سمت بزهکاری سایبری خیلی زیاد است.»
دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی اظهار داشته:

«برخی والدین روی فعالیت‌های مجازی فرزندان خودشان نظارتی ندارند و به جواری آن‌ها را در فضای مجازی ول کرده‌اند. خب معلوم است که این فرزند مستعد بزهکاری سایبری است.»

محمدباقر متولد ۱۳۸۱، بیکار دارای مدرک تحصیلی لیسانس که در فضای مجازی تصاویر مستهجن انتشار داده و شاکی را به عمل منافی عفت در فضای مجازی تشویق می‌کرده، می‌گوید:

«شاکی، دختر دوست خانوادگی مان بوده، پدر شاکی با خانواده ما، مشکل مالی پیدا کرده و ایشون به مادر و خواهر من فحاشی کردند، من خواستم قانونی اقدام نمایم ولی نکردم در عوض شماره دختر ایشان را در صفحات مختلف اینترنت اعم از فیس‌بوک و... گذاشتم و او را به‌عنوان زن بدکاره و فاحشه معرفی نمودم و افراد مختلف با او تماس برقرار می‌کردند و از او تقاضای سکس می‌کردند و...».

جیمز کلن سه مکانیسم را ذکر کرده که از طریق آن، خانواده‌ها سرمایه اجتماعی را انتقال می‌دهند: از طریق تلاش و زمانی که توسط والدین صرف می‌شود - از طریق پیوندهای مؤثر بین والدین و فرزندان - از طریق رهنمون‌های روشن و مفصلی که با رفتارها سرو کار دارد و قابل قبول یا غیرقابل قبول به نظر می‌رسد. امروزه خانواده‌ها در یک فرهنگ ناپایدار قرار گرفته و تحت تأثیر و نفوذ فرهنگ رسانه‌ای می‌باشند؛ بنابراین نیازمند مدل تربیتی متناسب با عصر رسانه‌ای با عنوان «والدگری رسانه‌ای» است (بختیاری و مظاهری، ۱۳۹۹، ص ۴۰). اگر جامعه‌پذیری درست و صحیحی از سوی خانواده‌ها در ارتباط با بچه‌ها صورت بگیرد و همزمان سرمایه اجتماعی مثبت و

سازنده‌ای بین اعضای خانواده به وجود بیاید، خانواده سالم شکل می‌گیرد و بچه‌ها دچار آسیب‌های اجتماعی نخواهند شد، در غیر این صورت، فضای خانواده، فضای ناامن و ناسالمی خواهد بود که بچه‌ها در معرض بزهکاری‌ها و انحرافات قرار خواهند گرفت. یکی از استادان دانشگاه در رشته روان‌شناسی بر این باور است:

«فرزندانی که در خانواده‌ها کمبود محبت و خلأ عاطفی دارند و خانواده‌هایی که در آن‌ها درگیری و تعارضات خانوادگی وجود دارد و پرخاشگری کلامی و فیزیکی وجود دارد بچه‌ها سالم بار نمی‌آیند و به حال خودشان رها می‌شوند این‌گونه بچه‌ها برای جبران کمبودهایشان به سمت بزهکاری‌های سایبری کشیده می‌شوند».

۳- عوامل اجتماعی: تحلیل مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان حاکی از این است که مهم‌ترین علل اجتماعی بزهکاری سایبری عبارت‌اند از: فرسایش سرمایه اجتماعی، بسته بودن حوزه عمومی، تغییرات سبک زندگی، ناکامی‌های اجتماعی، یادگیری اجتماعی، مدیریت نامناسب اوقات فراغت، اعتراض اجتماعی. به طوری که بسیاری از استادان جامعه‌شناسی مشارکت‌کننده معتقد بودند که:

«در جامعه‌ای که نوجوان و جوان ما هیچ‌گونه شادی و نشاطی ندارد و اصلاً امیدواری به آینده ندارد و با وجود انواع و اقسام فساد در جامعه، هیچ‌گونه وابستگی و تعهدی به ارزش‌های جامعه نخواهد داشت و به سمت بسیاری از بزهکاری‌ها سوق پیدا خواهد کرد». همچنین «در خیلی از خانواده‌ها برای اوقات فراغت نوجوانان و جوانان برنامه‌ای وجود ندارد و نوجوانان خیلی از وقتشان را در فضای مجازی سپری می‌کنند و با هر جور اطلاعاتی در آنجا آشنا می‌شوند و این، در کشیده شدن آن‌ها به سمت بزهکاری سایبری نقش پررنگی دارد».

۴- عوامل فرهنگی: تحلیل مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان حاکی از این است که مهم‌ترین علل فرهنگی بزهکاری سایبری عبارت‌اند از: فرسایش اعتقادات و باورهای دینی، جنون ثروت، فقر فرهنگی و عدم استفاده از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد. یکی از استادان دانشگاه در رشته ارتباطات معتقد است:

«نوجوانان و جوانانی که زود تحت تأثیر دیگران قرار می‌گیرند و سواد رسانه‌ای مناسبی در خصوص فضای مجازی ندارند و قدرت تجزیه و تحلیل‌شان بسیار پایین است، خیلی زود به سمت بزهکاری سایبری کشیده می‌شوند». یکی از کارشناسان پلیس فتا اظهار داشت: «در جهت گسترش روابط ناسالم دختر و پسر در جامعه و ترویج بی‌بندوباری، بسیاری از متهمان روابط جنسی را به عنوان موضوع اصلی محتوا انتخاب و به صورت داستان‌هایی از اتفاقات جامعه و با خیال‌پردازی و با شاخ و برگ دادن آن را انتشار می‌دهند و...». از کارشناسان دیگر پلیس فتا اظهار داشته: «در جهت گسترش بی‌بندوباری و کم‌رنگ کردن ارزش‌های حاکم بر جامعه، برخی از متهمان سعی در تشویق جوانان به تقلیل اهمیت روابط با جنس مخالف، در قالب توهین به اعتقادات مذهبی مردم و رسم و رسوم و عرف جامعه دارند...».

موفقیت مادی و دستیابی به ثروت و سرمایه به عنوان ارزش تلقی شده و در این میان، راه‌های نامشروع برای به دست آوردن ثروت نیز به عنوان توانایی و زرنگی محسوب می‌شود و کسب ثروت از طریق فضای مجازی و بزهکاری‌های آن وسیله‌ای برای رسیدن به آن است. چند تن از استادان دانشگاهی در رشته‌های مختلف بر این باور بودند:

«رواج مصرف‌گرایی، چشم و هم‌چشمی و مادی‌گرایی در جامعه باعث شده است که نوجوانان و جوانانی که از راه‌های درست و مشروع نمی‌توانند به اهداف بالا دست پیدا کنند، با روی آوردن به فریبکاری و بزهکاری سایبری خود را از نظر مادی و اقتصادی بالا می‌کشند».

جاوید ۲۶ ساله، مجرد دارای مدرک تحصیلی فوق‌دیپلم که سابقه کیفری نیز از طریق جعل درگاه بانکی (فیشینگ) تحصیل وجه از ۳۷ نفر شده بود، اظهار داشت:

«... با فرستادن پیام به مردم با این عنوان که شما برنده ۱۵ میلیون تومان شده‌اید جهت گرفتن جایزه به سایت‌هایی که از طریق پیامک ارسال شده، مراجعه نمایید. سایت‌های موردنظر جعلی بوده و مشخصات حساب را از مراجعه‌کنندگان به سایت‌ها دریافت می‌کردم و برای به دست آوردن اطلاعات کاربری اقدام به برداشت از طریق کارت به کارت اینترنتی بانک صادرات و سامان و یا با ایجاد چندین فروشگاه خرید شارژ با استفاده از مشخصات دوستم اقدام به خرید شارژ با استفاده از حساب مردم از این فروشگاه می‌کردم و...».

با توجه به تحلیل مصاحبه‌های خبرگان، از مهم‌ترین علل اقتصادی بزهکاری سایبری می‌توان احساس محرومیت نسبی، رواج فساد در جامعه و... اشاره کرد. محرومیت نسبی حاصل مقایسه شرایط زندگی خود با افراد ثروتمند است که افراد اعتقادات و ارزش‌های خودشان را علی‌رغم داشتن زمینه مشترک با دیگران مقایسه کنند. یکی از خبرگان مصاحبه‌شونده در رشته جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی بر این باور است:

«در جامعه‌ای که افراد نابرابری و محرومیت را احساس می‌کنند و از سویی آرزوی رسیدن به جایگاه طبقات بالاتر جامعه را دارند برای پر کردن شکاف موجود به سمت انواع و اقسام بزهکاری روی می‌آورند». مصاحبه‌شونده دیگر در رشته جرم‌شناسی معتقد است: «تورم، گرانی و رشد بی‌رویه قیمت‌ها باعث می‌شود که افراد در تأمین خیلی از مایحتاجشان به مشکل برخوردند. طبیعی است که نتیجه این وضعیت رشد بزهکاری هم به شکل واقعی و هم سایبری است».

۵- عوامل حقوقی و کیفری: تحلیل مصاحبه‌های خبرگان و مطلعین کلیدی در زمینه شرایط علی حقوقی و کیفری بر بزهکاری سایبری بیانگر آن است که مهم‌ترین علل بزهکاری فضای سایبری عبارت‌اند از: فقدان قوانین به‌روز و کارآمد، غلبه تفکر سخت‌گیرانه در دستگاه قضایی، نبود برنامه‌ریزی و

سیاست‌گذاری در زمینه فضای مجازی، فقدان شفافیت در ساختار و عملکرد حاکمیت و دولت. بسیاری از خبرگان شرکت‌کننده در مصاحبه بر این باورند که در زمینه فضای مجازی در کشور با خلأ قانونی مواجه هستیم و یا در صورتی که قانونی وجود داشته باشد، ضمانت‌های اجرایی کافی در رابطه با آن قوانین وجود ندارد. به هرتقدیر نبود یا ضعف قانون در این خصوص با توجه به مشخصه اصلی این فضای مجازی که مبتنی بر گمنامی و ناشناختگی و آزادی این فضا تهدیدی جدی برای نوجوانان و جوانان بوده و خطر افتادن در آسیب‌های اجتماعی دوچندان می‌کند. یکی از قضات دادگستری معتقد است:

«به نظرم بسیاری از قوانین موجود در زمینه فضای سایبری به‌روز و کارآمد نیستند و اصلاً با خلأ قوانین و قانون‌گذاری در زمینه فضای سایبری روبه‌رو هستیم». یکی از استادان دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی بر این باور است: «فیلتر بسیاری از شبکه‌های اجتماعی مجازی به همراه انتقال نامناسب اخبار و اطلاعات و سانسور گسترده و سخت‌گیری بیش از حد نظام قضایی و کیفری هم در زمینه گرایش به سمت بزهکاری سایبری نقش دارد».

جدول ۳. شرایط علی تأثیرگذار بر جرائم سایبری

کدگذاری انتخابی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز
		متغیرهای زمینه‌ای سن افراد، جنسیت افراد، سطح سواد و تحصیلات
عوامل فردی	ویژگی‌های شخصیتی	احساس حقارت و خودکم‌بینی، پدبینی، حسادت، حس انتقام، کینه‌جویی، تنوع طلبی، حس کنج‌کاوی و لذت‌طلبی، طمع‌ورزی، خودنمایی، جلب‌توجه دیگران، کسب شهرت و اعتبار
	تخصص داشتن	مهارت فنی، دارا بودن استعدادهای درونی، سواد کامپیوتری، آشنایی کافی با فضای مجازی
	جامعه‌پذیری ناقص فرزندان	نوع شیوه‌های تربیتی والدین، کنترل نکردن فرزندان توسط والدین، نبود نظارت والدین بر رفتار فرزندان در فضای مجازی، افزایش خلوت‌ها یا تنهایی فرزندان، بی-توجهی خانواده‌ها به سواد رسانه‌ای فرزندان
عوامل خانوادگی	فرسایش سرمایه اجتماعی خانوادگی	کمبود محبت و عاطفه در خانواده، کمبود صمیمیت در خانواده، نبود گفت‌وگو میان اعضای خانواده، کاهش ارتباط والدین با فرزندان، سرد شدن تعاملات و ارتباطات عاطفی در خانواده
		محیط و فضای خانوادگی ناسالم، وجود اختلافات خانوادگی، فوت یا فقدان یکی از والدین، بدرفتاری برخی از والدین با فرزندان، بدرفتاری اعضای خانواده با یکدیگر، خشونت خانوادگی

کدگذاری انتخابی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز
	فرسایش سرمایه اجتماعی	عدم وجود شور و نشاط اجتماعی، فرسایش اعتماد اجتماعی، رواج فرهنگ بی اعتمادی در جامعه، فرسایش اعتماد نهادی در جامعه، کاهش مشارکت اجتماعی، کاهش انسجام اجتماعی، کاهش امید اجتماعی، کاهش عدالت اجتماعی، عدم امیدواری به آینده
عوامل اجتماعی	بسته بودن حوزه عمومی	نبود گفت‌وگو در جامعه، باز نبودن فضای جامعه، رایج نبودن فرهنگ انتقاد در جامعه، ایجاد محدودیت‌های گسترده بر رفتار شهروندان، فیلتر کردن شبکه‌های اجتماعی مجازی
	تغییرات سبک زندگی	رواج سبک زندگی مدرن، تضعیف سبک زندگی دینی و سنتی، رواج سبک‌های زندگی متعدد، تقلید از شیوه زندگی کشورهای غربی
عوامل فرهنگی	ناکامی‌های اجتماعی	سرخوردگی از درس و تحصیل، ترک تحصیل، فشارهای اجتماعی متعدد
	مدیریت نامناسب اوقات فراغت	استفاده از فضای مجازی برای گذران اوقات فراغت، نبود برنامه‌ریزی خانواده‌ها برای اوقات فراغت نوجوانان، برنامه‌ریزی نداشتن نوجوانان برای اوقات فراغت
	اعتراض اجتماعی	اعتراض به ارزش‌های جامعه، اعتراض به هنجارهای موجود، اعتراض به قوانین موجود
عوامل اقتصادی	فرسایش اعتقادات و باورهای دینی	رواج اندیشه‌های سکولاریستی و غربی در جامعه، دور افتادن جوانان از باورهای ایرانی - اسلامی، بحران در هویت دینی نوجوانان، رواج آموزه‌های دین‌گریزی در جامعه
	جنون ثروت	افزایش چشم و هم‌چشمی، افزایش اسراف و ریخت‌وپاش، رواج فرهنگ کسب ثروت بدون رنج و مشقت، تلقی ثروت و مصرف به عنوان عزت، شرافت و منزلت بالا
	فقر فرهنگی	ناآگاهی افراد در زمینه استفاده از فضای مجازی، تقلیدپذیری افراد، اعتماد زودهنگام در فضای مجازی، پایین بودن سطح سواد رسانه‌ای و قدرت تجزیه و تحلیل
عوامل اقتصادی	تنگناهای اقتصادی	تورم و گرانی در جامعه، فقر، بیکاری، عدم وجود فرصت‌های شغلی، محرومیت و آسیب‌پذیری
	احساس محرومیت نسبی	مقایسه سطح زندگی خود با دیگران، نارضایتی از سطح زندگی خود، فقیر پنداشتن خود در مقایسه با دیگران، در آرزوی رسیدن به سطح زندگی طبقات بالاتر
عوامل مربوط به سیاست جنایی تقنینی، قضایی و اجرایی	فقدان قوانین به‌روز و کارآمد	فساد اداری، فساد سیاسی، فساد اقتصادی
	غلبه تفکر سخت‌گیرانه در دستگاه قضایی	خلاً قوانین در خصوص فضای مجازی، بی‌توجهی به اصول قانون‌گذاری در حوزه ارتباطات، فقدان تناسب قانون‌گذاری با تحولات روز تکنولوژیکی در حوزه فضای سایبری
		جرم‌انگاری به جای فرهنگ‌سازی و آموزش در دستگاه قضایی، نگاه یک‌سویه به پدیده مجرمانه و گسترش فشار حاکمیتی، عدم استفاده از ظرفیت‌های قانونی عدالت ترمیمی، فقدان سیاست ارتباطی و گفت‌وگومان محور در قبال پدیده مجرمانه سایبری، عدم بهره‌گیری از تجربیات کشورهای موفق در پرونده‌های جرائم سایبری، انتشار فرامین آمرانه و قهری، عدم توجه جدی نظام قضایی به حریم خصوصی، عدم استفاده از ظرفیت نهادهای مدنی و شبه قضایی در مورد فضای سایبری

کدگذاری انتخابی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز
فقدان مکانیسم‌های قانونی ثمربخش در نهادهای سازی ارزش‌ها، قوانین و هنجارها، تدوین و صدور دستورالعمل‌های اداری غیرکارشناسانه در مورد فضای مجازی، فقدان برنامه‌ریزی مستمر برای اقناع و حساس‌سازی افکار عمومی، فقدان تدابیر آموزشی مستمر برای افراد آسیب‌پذیر در زمینه فضای مجازی، نبود سازوکارهای قانونی در مورد آموزش و توانمندسازی عمومی	نبود برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در زمینه فضای مجازی	
فقدان شفافیت در ساختار و عملکرد حاکمیت و دولت	انتقال ناصحیح اخبار و اطلاعات و همراه با سانسور، عدم پاسخگویی و فقدان بسترهای لازم برای طرح چالش‌ها و مشکلات مردم، فیلترینگ گسترده فضای مجازی و برخی از شبکه‌های مجازی، عدم اتخاذ سیاست دروازه‌بانی دولت در فضای سایبری	

جدول ۴. شرایط زمینه‌ای تأثیرگذار بر جرائم سایبری

مفاهیم	کدهای باز
جذاب نبودن برنامه‌های داخلی	جوان‌پسند نبودن برنامه‌های رسانه ملی، شاد و دلپسند نبودن برنامه‌های داخلی، پخش نشدن برنامه‌های متنوع، عدم پخش یا پخش ناچیز موسیقی و ترانه‌های جوان‌پسند
نبود فضای مناسب برای تخلیه احساسات و هیجانات	عدم پاسخگویی به هیجانات نوجوانان در فضای واقعی، سرکوب احساسات و هیجانات نوجوانان، مهیا نبودن شرایط و فضا برای ابراز احساسات و هیجانات نوجوانان
ویژگی‌ها، امکانات و جاذبه های فضای مجازی	گمنامی مرتکبان بزهکاری در فضای مجازی، سیالیت و انعطاف‌پذیری فضای مجازی، فرامرزی بودن فضای مجازی، آزادی و دستیابی آسان به آخرین اطلاعات، پایین بودن ریسک دستگیری، عدم نیاز به ارتباط نزدیک و فیزیکی با مجنی علیه، قانون‌گریز بودن ذاتی فضای مجازی

جدول ۵. شرایط مداخله‌گر تأثیرگذار بر جرائم سایبری

مفاهیم	کدهای باز
دو ساحتی شدن جامعه	کمرنگ‌شدن ارزش‌های سنتی در جامعه، عدم همخوانی ارزش‌های سنتی با شرایط فعلی جامعه، تضاد ارزش‌ها و الگوهای فرهنگی وارداتی با ارزش‌های سنتی
ورود ارزش‌های مدرن به جامعه	رواج ارزش‌های فرهنگ جهانی، ورود فرهنگ مدرن به کشور، آشنایی با ارزش‌ها و فرهنگ‌های کشورهای دیگر، الگوهای فرهنگی وارداتی از غرب، ارزش‌ها و ایده‌های غربی
گسترش فرایند جهانی شدن	توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، تشدید روابط جهانی، افزایش دسترسی به رسانه های نوین و شبکه‌های ماهواره‌ای

جدول ۶. استراتژی‌ها و راهکارها برای پیشگیری از جرائم سایبری

مفهوم	خرده مقولات	کدهای باز
تقویت سرمایه اجتماعی بومی	تقویت نظام خانواده	آموزش والدین در زمینه چگونگی استفاده مناسب از تکنیک‌های تربیت، نظارت و کنترل، آموزش والدین در زمینه نرم‌افزارهای کنترل‌کننده استفاده از فضای مجازی، افزایش سواد رسانه‌ای والدین و فرزندان، آموزش والدین و نوجوانان در خصوص استفاده صحیح از فضای مجازی، افزایش تحکیم خانواده، ایجاد مشاغل

مفهوم	خرده مقولات	کدهای باز
		خانوادگی
	تقویت باورها و ارزش جلوگیری از ظهور عرفان‌های کاذب، جلوگیری از عرفی یا سکولار شدن دین، های دینی	تطبیق آموزه‌های دینی با مسائل روز جامعه، تقویت جامعه‌پذیری دینی
	افزایش دانش و آگاهی افراد	افزایش سرانه مطالعه افراد، افزایش سواد اطلاعاتی افراد، افزایش سواد رسانه‌ای افراد جامعه
	افزایش مشارکت اجتماعی افراد	افزایش میزان مشارکت افراد در امور محله، افزایش میزان اهمیت دادن به نقش افراد در تصمیم‌گیری‌های محله و شهر یا روستا، افزایش میزان مشارکت نوجوانان در تصمیمات خانوادگی، افزایش میزان مشارکت نوجوانان در برنامه‌ها مدرسه
	افزایش عضویت افراد در شبکه‌ها و گروه‌ها	افزایش عضویت افراد در گروه‌های فامیلی، افزایش عضویت افراد در گروه‌های محله‌ای، افزایش عضویت افراد در گروه‌های خیریه و عام‌المنفعه، افزایش عضویت افراد در گروه‌های مدرسه
	افزایش امنیت و احساس امنیت در جامعه	ایجاد آرامش و احساس آرامش در جامعه، ایجاد آرامش و ثبات اقتصادی افراد، تقویت امنیت اخلاقی در جامعه، ایجاد فرصت‌های شغلی و ثبات شغلی در جامعه، تأمین امنیت جانی افراد
	التزام به هنجارها و ارزش‌های جامعه	آشنایی نوجوانان با قانون اساسی و قوانین کشور، افزایش میزان التزام نوجوانان به نظام عرفی جامعه، افزایش میزان احترام نوجوانان به قوانین جامعه، افزایش میزان احترام نوجوانان به سنت‌های جامعه
	افزایش اعتماد اجتماعی	جلوگیری از بی‌اعتمادی بین افراد، افزایش اعتماد نهادی بین مردم و دولت، افزایش اعتماد افراد به سازمان‌های دولتی، افزایش میزان اعتماد افراد به حاکمیت و نهادهای رسمی جامعه
	افزایش همبستگی اجتماعی	کاهش اختلافات سیاسی و حزبی در جامعه، کاهش نزاع‌های جمعی و خبیانی، کاهش اختلافات مذهبی و عقیدتی، افزایش پایبندی به هویت ملی و فرهنگی، دوری از فردگرایی و افزایش جمع‌گرایی
	افزایش نشاط اجتماعی	افزایش جذابیت برنامه‌های داخلی، پخش برنامه‌های شاد و جذاب از رسانه ملی، افزایش جشن‌ها و آئین‌های سنتی، ملی، عدم برخورد سلبی و قهری با کنسرت‌ها
	تقویت نظام آموزش و پرورش	برقراری پیوند و احساس تعلق به کلاس و مدرسه نزد دانش‌آموزان، برخورد ملاطفت‌آمیز و دوستانه معلم و اولیای مدرسه با دانش‌آموزان، ایجاد جذابیت در محتوای دروس، توجه و برنامه‌ریزی به اوقات فراغت دانش‌آموزان
	لزوم سیاست جنایی قضایی افتراقی در حوزه فضای سایبری	قانون‌گذاری در حوزه ارتباطات و رسانه‌های نوین، به‌روز کردن قوانین فضای مجازی، توجه به تناسب قانون‌گذاری با تحولات تکنولوژیکی
	لزوم سیاست جنایی اجرایی افتراقی در حوزه فضای سایبری	لزوم توجه جدی به شفافیت در ساختار و عملکرد حاکمیت و دولت، توجه جدی به حکمرانی مطلوب در سیاست‌های جنایی اجرایی، عدم سانسور و فیلترینگ گسترده در مواجهه با فضای مجازی
	لزوم سیاست جنایی قضایی افتراقی در حوزه فضای سایبری	استفاده از تجربیات کشورهای دیگر در مواجهه با بزهکاری سایبری، استفاده از توان و ظرفیت نهادهای مدنی و شبه قضایی در زمینه فضای مجازی، فرهنگ‌سازی و آموزش در دستگاه قضایی به جای جرم‌انگاری، اتخاذ سیاست ارتباطی و گفت‌وگو محور در قبال بزهکاری و جرائم سایبری، استفاده از ظرفیت‌های قانونی عدالت

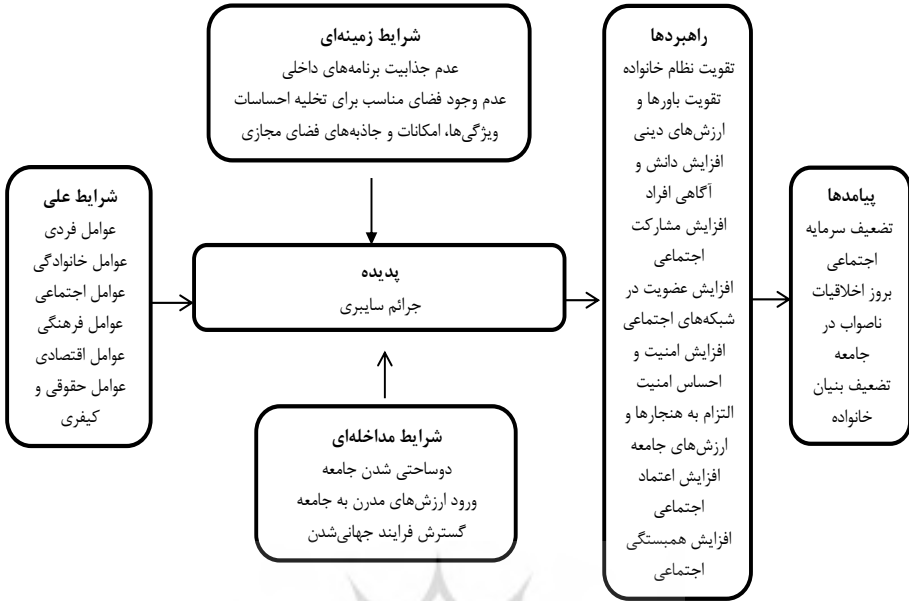
مفهوم	خرده مقولات	کدهای باز
		<p>ترمیمی، تقدم پیشگیری بر درمان، پرهیز از برچسب‌زنی، جلوگیری از انباشت تخلفات و پرونده‌سازی جزایی، توجه بر مدارا و باور به جایز الخطا بودن انسان، اجتناب از ذهن‌خوانی و تجسس در حوزه خصوصی افراد، رعایت اصول روان‌شناختی و جامعه‌شناختی اصلاح‌گر و افزایش دهنده ظرفیت انسانی، توجه نظام قضایی و کیفری به تفاوت‌های انسانی، محیطی و تربیتی اشخاص و پرهیز از یکسان‌نگری</p>

جدول ۷. پیامدهای جرائم سایبری

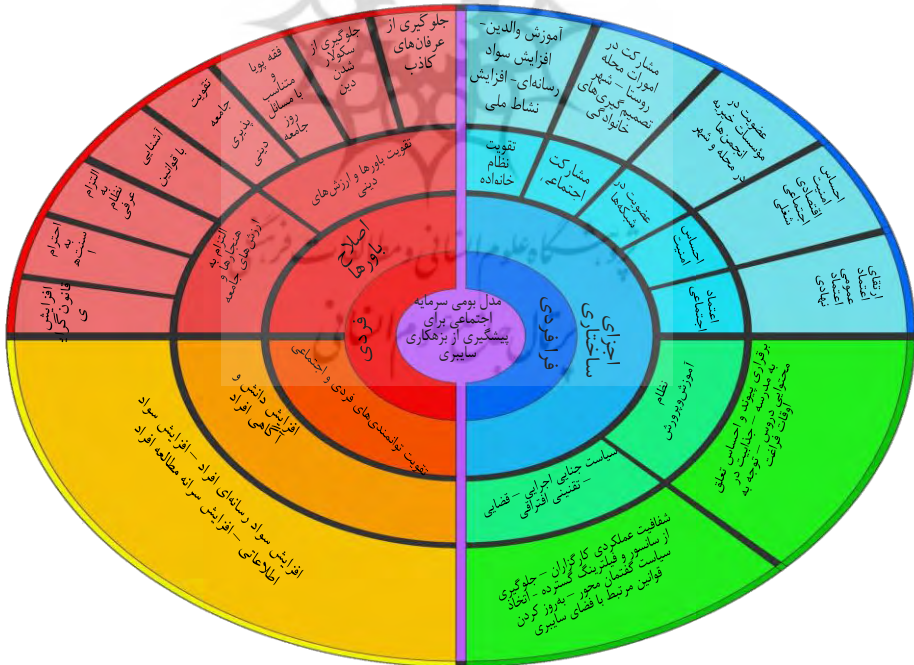
مفاهیم	کدهای باز
تضعیف سرمایه اجتماعی	<p>منزوی شدن، بی‌آبرو شدن، بی‌اعتبار شدن، از دست دادن شأن و جایگاه اجتماعی، افزایش بی‌اعتمادی به افراد و جامعه، کاهش مشارکت اجتماعی، کاهش تعاملات و ارتباطات افراد، کاهش انسجام اجتماعی</p>
ریزومیک شدن جرائم	<p>همه‌جایی و نامکانی شدن بزهکاری، زنجیره‌ای شدن جرائم، رخ دادن جرائم در عرصه های غیرقابل پیش‌بینی، منتشر یا پخش شدن جرائم، تغییر یا تبدیل جرائم از نوع سنتی به پیچیده</p>
تضعیف نظم اجتماعی	<p>کاهش امنیت اجتماعی، کاهش امنیت مالی، کاهش امنیت روانی، افزایش ترس و ناامنی در جامعه، افزایش اضطراب در جامعه، نقض حریم خصوصی افراد</p>
بروز اخلاقیات ناصواب در جامعه	<p>باب شدن تقلب و رفتارهای کجروانه، افزایش آسیب‌های اجتماعی مجازی، تضعیف روحیه یا فرهنگ تلاش و کار در جامعه</p>
تضعیف بنیان خانواده	<p>از دست رفتن حیثیت و آبروی خانوادگی، بدنام شدن خانواده فرد بزهکار، طرد شدن نوجوان از سوی خانواده، بی‌اعتمادی فامیل و آشنایان به فرد و خانواده، باز شدن پای نوجوان به دادگاه</p>

مدل عوامل مؤثر بر جرائم سایبری

در این پژوهش، شش مؤلفه به‌عنوان شرایط علی، سه مؤلفه به‌عنوان بسترساز زمینه‌ای، سه مؤلفه به‌عنوان شرایط مداخله‌گر، سه مؤلفه به‌عنوان پیامد و ۹ مؤلفه به‌عنوان استراتژی شناسایی و بررسی شد.

مدل بومی سرمایه اجتماعی برای پیشگیری از جرائم سایبری

بحث و نتیجه‌گیری

رشد فناوری و گسترش فناوری‌های جدید و فضای مجازی، در نتیجه تغییر در روابط اجتماعی افراد، یکی از دغدغه‌های جامعه محسوب و دسترسی همگان به انواع محتوا در فضای مجازی و کاهش بازدارندگی اجتماعی موجب بروز رفتارهای بی‌قاعده، پرده‌در و هتاک در شبکه‌های اجتماعی شده است؛ بنابراین در پژوهش حاضر سؤالی که مطرح شده، این است که مدل بومی سرمایه اجتماعی برای پیشگیری از جرائم سایبری چگونه است؟ در این پژوهش، شش مؤلفه به‌عنوان شرایط علی، سه مؤلفه به‌عنوان بسترساز زمینه‌ای، سه مؤلفه به‌عنوان شرایط مداخله‌گر، سه مؤلفه به‌عنوان پیامد و ۹ مؤلفه به‌عنوان استراتژی شناسایی و بررسی شد. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، این موضوع به‌وضوح نشان داده شده با ظهور جرائم نوپدید سایبری که امکان کشف آن و اقدامات پیشگیرانه کیفی، سخت و تقریباً ناممکن است، سرمایه اجتماعی می‌تواند این معضل و پدیده نامطلوب اجتماعی را کنترل کند. یافته‌های پژوهش با یافته‌های مور و ریکر (۲۰۱۳) که نشان دادند، با افزایش سرمایه اجتماعی بر میزان جرائم کاسته می‌شود و همچنین افزایش سرمایه اجتماعی بر نوع جرائم نیز تأثیرگذار می‌باشد، همسو و هماهنگ می‌باشد در تبیین موارد فوق می‌توان گفت، توسعه پیوند اجتماعی قوی با جامعه نشان دهنده درونی کردن هنجارهای اجتماعی و فرهنگی جامعه از سوی فرد است. کسانی که پیوند قوی با جامعه دارند؛ کمتر به ناهنجارهای سایبری تمایل دارند؛ چراکه این هنجارها را درونی کرده‌اند. عنصر التزام جزو منطقی پیوند با جامعه است. ولی با بخشی از یافته‌های هاپر (۲۰۱۱) که بیان می‌دارد، نباید تصور کرد همه اشکال سرمایه اجتماعی برای کل جامعه مفید است، زیرا تبهکار با سرمایه اجتماعی درون‌گروهی قوی، باعث تضعیف سرمایه اجتماعی کل کشور و تخریب و ایجاد مشکلات فراوانی برای جامعه بزرگ‌تر خواهند شد و مانعی در دستیابی جامعه به آزادی، حتی عدالت اجتماعی است. یافته‌های پژوهش حاضر که عوامل فرهنگی را بخشی از علل وقوع جرائم سایبری دانسته با یافته‌های پژوهش سیرولاو همکاران (۲۰۲۰) که نشان داده‌اند، رسانه‌های

اجتماعی تمایل دارند تا کاربران را در اطراف کلیک‌های اجتماعی متشکل از افراد مشابه و هویت مشترک جمع کنند. این فرایند گروهی آنلاین می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر رفتار کاربر و هویت اجتماعی وی داشته باشد، هم سویی و هم‌خوانی دارد. بر اساس یافته‌های این پژوهش، تقویت نظام خانواده و سواد رسانه‌ای در خانواده‌ها، برای پیشگیری از جرائم سایبری مؤثر است و یافته‌های این بخش با یافته‌های توکلی و همکاران (۱۳۹۹) که بیان می‌دارند فرهنگ‌سازی و تولید رسانه‌ای، آگاه‌سازی خانواده‌ها، از جمله عوامل مؤثر و نقش‌آفرین در پیشگیری از جرائم سایبری است که بایستی در طراحی و انتخاب برنامه‌های راهبردی مناسب مورد توجه ویژه قرار گیرند. طبق یافته‌های پژوهش حاضر مبنی بر اینکه افزایش همبستگی و انسجام اجتماعی، التزام به هنجارها و ارزش‌های جامعه، تقویت باورها و ارزش‌های دینی موجب کاهش جرائم سایبری می‌شود، با یافته‌های احمدی و همکاران (۱۳۹۵) که نشان داده‌اند، عدم شکل‌گیری کامل شاخص‌های سرمایه اجتماعی جدید در زندگی جوانان از جمله شبکه‌های مدنی، مشارکت اجتماعی، هنجارهای همیاری، اعتماد اجتماعی عام، تبادل نظر با همسالان، شبکه‌های دوستی بر میزان ارتکاب به جرم در بین جوانان تأثیر دارد و همچنین با یافته‌های میرخلیلی و حیدری (۱۳۹۹) که بیان می‌دارد، وجود سرمایه اجتماعی بالا موجب به‌وجود آمدن هنجارهای رفتاری مبتنی بر همکاری و همیاری می‌شود، هم‌خوانی و همسویی دارد.

طبق یافته‌های پژوهش، افزایش عضویت در شبکه‌ها و گروه‌ها در جامعه، تقویت اعتماد اجتماعی اعم از اعتماد بنیادی، بین شخصی، اعتماد تعمیم‌یافته و از همه مهم‌تر اعتماد سازمانی یا نهادی (ایجاد شفافیت در ساختار حاکمیت و عملکرد کارگزاران ...) در پیشگیری از جرائم سایبری مؤثر است که با یافته‌های کندی و کلریسی (۲۰۰۰) که بیان می‌کند، کمبود اعتماد اجتماعی (با ضریب ۰/۸۳) و میزان عضویت گروهی (با ضریب ۰/۴۹) با میزان جرم خشونت‌آمیز ارتباط دارد، هم سویی دارد. بر اساس نظر فوکویاما^۱ (۱۹۹۵) در

تبیین موضوع اعتماد اجتماعی باید گفت، اعتماد خمیرمایه جامعه مدنی است، بهزیستی یک کشور و توانائی رقابت نمودن آن منوط به ویژگی فرهنگی فراگیر و منحصر به فرد یعنی میزانی از اعتماد ذاتی در یک جامعه است. طبق یافته‌های پژوهش حاضر در صورت اتخاذ سیاست جنایی تقنینی افتراقی، سیاست جنایی اجرایی افتراقی و سیاست جنایی قضایی افتراقی در حوزه فضای سایبری می‌توان گام‌های مؤثری در پیشگیری از جرائم سایبری برداشت که نتیجه آن با یافته‌های محمدی برزگر (۱۳۹۹) که نشان داده‌اند، موانع پیشگیری انتظامی از جرائم هرزه‌نگاری در فضای سایبر دارای موانع سلبی است که این موانع از چهار مضمون، چالش قضایی، قانونی، اجرایی، منابع و امکانات تشکیل شده است و با فراهم شدن بسترهای قانونی، قضایی و رفع موانع اجرایی امکان موفقیت پلیس زیاد خواهد شد، همسو و هماهنگ است. یافته‌های پژوهش حاضر که سبک زندگی و مدیریت اوقات فراغت را در گرایش به جرائم سایبری تأثیرگذار دانسته با یافته‌های قنبریان برزیان و زهرانی (۱۴۰۰) که در تحقیقی نشان داده‌اند، دانشجویانی که بیشترین استفاده و حضور در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی را دارند، گرایش بیشتری به سبک فراغت «مدگرا و مدرن» دارند و دانشجویانی که کمترین استفاده و حضور در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی را دارند، گرایش بیشتری به سبک فراغتی «روزانه و معمول» دارند. پس نوع استفاده از فضای مجازی می‌تواند علائق، ذائقه‌ها و نوع سبک فراغت را دگرگون کند، همخوانی دارد. یافته‌های این پژوهش که مشارکت اجتماعی افراد را در پیشگیری از جرائم سایبری مؤثر دانسته با یافته‌های پیرسرای و شیری (۱۳۹۸) که بیان می‌دارد، سرمایه اجتماعی، مشارکت و رفاه اجتماعی مؤلفه‌هایی هستند که هرچه در جامعه صبغه بیشتری داشته باشد، به همان اندازه می‌توان رهیافت‌های پیشگیرانه مطلوب‌تری اجرا کرد و وجود سرمایه اجتماعی باعث ایجاد هنجارهای رفتاری مبتنی بر تشریک‌مساعی می‌گردد، همسو و هماهنگ است.

پس در واقع می‌توان گفت، سرمایه اجتماعی و استفاده از ظرفیت اجتماع، برای پاسخ به بزهکاری سایبری فضای نامتناهی است، چراکه از این طریق

می‌توان احساس مسئولیت اجتماعی را در اعضای شبکه اجتماعی تقویت کرد و با اتخاذ سیاست جنایی تقنینی افتراقی (اعم از تصویب قوانین به‌روز و کارآمد، رعایت اصل قانون‌گذاری در جرم‌انگاری)، سیاست جنایی اجرایی افتراقی (اعم از تدابیر خانواده‌محور، سیاست بزه‌دیده‌زدایی، ایجاد نشاط ملی و رضایتمندی، ایجاد شفافیت در ساختار حاکمیت و عملکرد کارگزاران، درونی کردن باورهای دینی) و سیاست جنایی قضایی (تعدیل در تفکر سخت‌گیرانه و...) در جرائم سایبری می‌توان به مدل سرمایه اجتماعی بومی دست یافت که منجر به پیشگیری از جرائم سایبری شود.

پیشنهادها

- به‌منظور ارتقای سواد رسانه‌ای، درس‌آشنایی با فضای مجازی در مقاطع مختلف تحصیلی توسط وزارتخانه‌های آموزش و پرورش و علوم تصویب و تدریس شود.
- با همراهی مرکز ملی فضای مجازی، زمینه ایجاد شبکه‌های پیام‌رسان اجتماعی و بازی‌های رایانه‌ای بومی و متناسب با جامعه ایرانی - اسلامی و در عین حال هم‌تراز یا بالاتر از شبکه‌ها یا نرم‌افزارهای خارجی در اسرع وقت توسط وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات فراهم شود.
- به‌منظور تقویت هر چه بیشتر اعتماد بین مردم و مسئولان و همچنین شفاف‌سازی عملکرد خود، کارگزاران اجرایی، قضایی و ... به‌صورت ماهانه گزارش اقدامات خود را به شهروندان ارائه کنند.
- برای استفاده صحیح و به دور از رفتارهای نامتعارف از فناوری‌های نوین، برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی جذاب توسط رسانه ملی براساس فرهنگ اصیل ایرانی - اسلامی تدوین و ارائه شود.
- با مدنظر قرار دادن تجربیات کشورهای موفق، قانون جامع سایبری با رویکرد پیشگیرانه و در راستای ایجاد فضای مجازی ایمن و سالم توسط مجلس شورای اسلامی تصویب و ابلاغ شود.

— به منظور کاهش بزه‌دیدگی و بزهکاری سایبری، معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری با برنامه‌ریزی نسبت به آموزش و مهارت‌افزایی زنان و خانواده‌ها جهت والدگری رسانه‌ای اقدام کند.

سپاسگزاری

نویسندگان این تحقیق از کلیه شرکت‌کنندگان در مصاحبه و صاحب‌نظرانی که در این مسیر یاری نمودند، قدردانی می‌کنند.

منابع

— احمدی، سینا؛ شمسی، رحمت؛ احمدی، بختیار. (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم (مطالعه موردی: زندان مرکزی سنندج). *مجله جامعه‌پژوهی فرهنگی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۷ (۴)، صص ۲۳-۴۹. قابل بازیابی از:

<http://socialstudy.ihcs.ac.ir>

— اسلام‌زاده، بابک؛ فکریان آرانی، سمیه. (۱۳۹۶). تحلیل کیفی علل گرایش خانواده‌ها به رسانه‌های مجازی. *فصلنامه علمی پژوهش‌های مشاوره*، ۱۶ (۶۱)، صص ۵-۳۴. قابل بازیابی از:

<http://irancounseling.ir>

— استراوس، آنسلم؛ کوربین، جولیت. (۱۳۹۳). *مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تهیه نظریه زمینه‌ای*. تهران: نشر نی.

— امیراحمدی، رحمت‌الله؛ نوابخش، مهرداد؛ زنجانی، حبیب‌الله. (۱۳۹۵). بررسی نقش سرمایه فرهنگی- اجتماعی بر مشارکت شهروندان در نوسازی بافت‌های شهری (مطالعه موردی: شهر مشهد). *دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر* ۵ (۱)، صص ۱۲۳-۱۴۳. قابل بازیابی از:

<http://basu.ac.ir>

— بختیاری، آمنه؛ مظاهری، امیرمسعود. (۱۳۹۹). شناسایی مقوله‌های مؤثر در سبک زندگی رسانه‌ای خانواده‌ها. *فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای رسانه و فرهنگ*، ۱۰ (۱)، صص ۲۵-۴۲. قابل بازیابی از:

<http://jiscm.iribu.ac.ir>

— توکلی، فخرالدین؛ مرتضوی، سید مرتضی؛ کشاورز ترک، محسن. (۱۳۹۹). تعیین عوامل راهبردی مؤثر بر پیشگیری از جرائم سایبری. *نشریه علمی انتظام اجتماعی*، ۱۲ (۴)، صص ۱۱۳-۱۴۲. قابل بازیابی از:

<http://sopra.jrl.police.ir>

— پاکزاد، بتول. (۱۳۹۰). *تروریسم سایبری؛ تهدیدی نوین علیه امنیت ملی*. تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی - دفتر گسترش تولید علم.

- پاک سرشت، سلیمان. (۱۳۹۴). سرمایه اجتماعی در ایران: وضعیت، چالش‌ها و راهبردها. تهران: انتشارات نورعلم.
- پژوهش جهرمی، امین؛ زمانی جباری، افسانه. (۱۳۹۷). مدیریت پیشگیری از تحقق و تداوم چرخه باطل جرائم سایبری. دو فصلنامه امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات، ۱۳ (۱)، صص ۵۷-۶۶. قابل بازیابی از: <http://monadi.isc.org.ir>
- پورقهرمانی، بابک. (۱۳۹۵). پیشگیری جامعه‌مدار از وقوع جرائم رایانه‌ای و متولیان آن در حقوق ایران. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم ناجا، ۳۸ (۱۱)، صص ۹-۳۴. قابل بازیابی از: http://journals.police.ir/article_91173
- پورقهرمانی، بابک. (۱۳۹۵). سیاست جنایی ایران در قبال جرائم سایبری. چاپ اول، تهران: انتشارات شهردانش.
- حاجی ده‌آبادی، محمدعلی؛ سلیمی، احسان. (۱۳۹۸). بزهکاری و بزه‌دیدگی بومی‌های اینترنت، از علت‌شناسی تا پاسخ‌دهی در پارادایم ترمیمی. مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تهران، ۴۹ (۱)، صص ۴۲-۴۸. قابل بازیابی از: <https://jqclcs.ut.ac.ir>
- ساریخانی، عادل؛ اکرمی سراب، روح‌الله. (۱۳۹۲). کارکردهای پیشگیرانه شفافیت در سیاست جنایی. مجله حقوقی دادگستری، ۷۷ (۱۲)، صص ۹۹-۱۰۲. قابل بازیابی از: <http://www.jonlang.com>
- شفیعی، صابر؛ جواهری، امیرمحمد. (۱۳۹۹). تأثیر سواد رسانه‌ای بر میزان آگاهی دانش‌آموزان. مجله پژوهش‌های معاصر در علوم و تحقیقات، ۲ (۱۱)، صص ۵۵-۶۵. قابل بازیابی از: <http://jocrisar.ir>
- شعاع کاظمی، مهرانگیز؛ مؤمنی جاوید، مهرآور. (۱۳۹۳). آسیب‌های اجتماعی نوپدید. چاپ چهارم. تهران: انتشارات آوای نور.

- فیلد، جان. (۱۳۹۲). سرمایه اجتماعی. ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رمضانی، تهران: انتشارات کویر.
- قنبری برزیان، علی؛ زهرانی، داود. (۱۴۰۰). تبیین جامعه‌شناختی تأثیر فضای مجازی بر سبک‌های فراغتی دانشجویان دختر (مورد مطالعه: دانشجویان دختر دانشگاه اصفهان). دو فصلنامه پژوهشی‌های انتظامی - اجتماعی زنان و خانواده، ۹(۱)، صص ۱۳۷-۱۷۵. قابل بازیابی از: http://pssw.jrl.police.ir/article_96065
- علیوردی‌نیا، اکبر؛ ریسمانچی، ناهید. (۱۳۹۸). تأثیر بزه‌دیدگی سایبری و سنتی بر رفتارهای انحرافی دانشجویان. راهبرد فرهنگ، ۱۲(۴۵)، صص ۹۷-۱۳۰. قابل بازیابی از: <http://www.jsfc.ir>
- عاملی، سعیدرضا و حسنی، حسین. (۱۳۹۱). دو فضایی شدن آسیب‌ها و ناهنجاری‌های فضای مجازی: مطالعه تطبیقی سیاست‌گذاری‌های بین‌المللی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۵(۱)، صص ۱-۳۰. قابل بازیابی از: <http://www.jicr.ir>
- عاملی، سعیدرضا و حاجی جعفری، مجتبی. (۱۳۹۱). رویکرد دو فضایی به آسیب‌های مجازی و دین: نگرش‌ها و تجربه‌ها. دو فصلنامه علمی-پژوهشی دین و ارتباطات، ۱۹(۴۱)، صص ۹۵-۱۲۸. قابل بازیابی از: <https://rc.journals.isu.ac.ir>
- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۳). وندالیسم. تهران: انتشارات آن.
- محمدی برزگر، جعفر. (۱۳۹۹). موانع و راهکارهای پیشگیری انتظامی از جرائم هرزه‌نگاری در فضای سایبر. فصلنامه علمی انتظام اجتماعی، ۱۲(۴)، صص ۱۳۰-۱۴۱. قابل بازیابی از: <http://sopra.jrl.police.ir>
- ممتاز، فریده. (۱۳۸۵). انحرافات اجتماعی، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها. تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ اول.

– میرخلیلی، سید محمود؛ حیدری، مسعود. (۱۳۹۹). تحلیل و بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و کاهش بزهکاری (مورد مطالعه: دانش‌آموزان منطقه دو اصفهان). *مجله مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۷ (۲)، صص ۲۱۵-۲۲۸. قابل بازیابی از:

https://jscm.ut.ac.ir/article_75743

– ناصر پیرسرایی، آرش؛ شیری، عباس؛ مؤذن‌زادگان، حسنعلی. (۱۳۹۸). رابطه سرمایه اجتماعی با پیشگیری رشد مدار و جامعه‌مدار از جرم. *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تهران*، ۴۹ (۲)، صص ۳۳۱-۳۵۰.

https://jqclcs.ut.ac.ir/article_76128

– Norris, G., Lincoln, R., & Wilson, P. (2005). Contemporary comment: An examination of Australian internet hate sites. Bond University, (12)1, PP 2-4. Retrieved from:

<https://b2n.ir/h56274>

– Grant, H. (2015). Social crime prevention in the developing world: exploring the role of police in crime prevention. Switzerland: Springer.

– Ngo, F.T. & Reymond, P. (2011). Cybercrime Victimization: An Examination of Individual and Situational Level Factors. *International Journal of Cyber Criminology*, 5(1), PP 773-793. Retrieved from:

https://digitalcommons.usf.edu/cjp_facpub_sm/17

– Hick, S., Halpin, E., & Hoskins, E. (Eds.). (2016). *Human rights and the Internet*. Springer.

– Saini, H., Rao, Y. S., & Panda, T. C. (2012). Cyber-crimes and their impacts: A review. *International Journal of Engineering Research and Applications*, ۲(2), pp 202-209. Retrieved from:

<https://b2n.ir/w93318>

– Savolainen, I., Kaakinen, M., Sirola, A., Koivula, A., Hagfors, H., Zych, I., Paek, H & Oksanen, A. (2021). Online

Relationships and Social Media interaction in Youth Problem Gambling: A Four-Country Study, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, (17)5, pp1-18. Retrieved from:

<https://doi.org/10.3390/ijerph17218133>

– Vollstedt, M., & Rezat, S. (2019). An introduction to grounded theory with a special focus on axial coding and the coding paradigm. *Compendium for early career researchers in mathematics education*, 13, pp 81-100. Retrieved from:

https://doi.org/10.1007/978-3-030-15636-7_4

– Welsh, B. (2007). Evidence-based crime prevention: scientific basis, trends, and results, mplications for, implications for Canada. Ottawa: National Crime Canada. Ottawa: National Crime.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی